УДК 279.17
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.11

Сарапін Олександр Васильович,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
orcid.org/0000-0001-9339-2338
tenasand@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНФЕСІЙНУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ СВІДКІВ ЄГОВИ

У статті пропонується аналіз трьох частотних установок, наявних у працях дослідників та інсайдерів щодо розв'язання питання конфесійної ідентифікації Свідків Єгови. Ідеться про їх зарахування або до культів (нових релігійних рухів), або до християнства загалом, або до протестантизму. Попередньо уточнюється смисл понятійної конструкції «конфесійна ідентифікація» та подається стисла презентація Свідків Єгови. По мірі верифікації установок видатних представників кожної з трьох позицій щодо конфесійної належності Свідків Єгови розкривається зміст таких ключових термінів, як «культи», «секти», «нові релігійні рухи», «християнство», «протестантизм», «маргінальний протестантизм». У контексті аналізу сприйняття Свідків Єгови як християн з'ясовується питання їхньої самоідентифікації. Висвітлюється позиція Свідків Єгови, в основі якої лежать твердження про їхню виняткову належність до «справжніх християн» і, відповідно, неприйняття «християнського світу». Подаються доводи ортодоксів, які категорично відкидають тезу про унікальність християнства Свідків Єгови. Автором пропонуються аргументи на користь належності Свідків Єгови до маргінального протестантизму, які уможливлюються в перспективі розкривання генетичного, теологічного та інституційного чинників.

Ключові слова: Свідки Єгови, конфесійна ідентифікація, культи, секти, нові релігійні рухи, християнство, протестантизм, маргінальний протестантизм.

Sarapin Alexander,
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Religious Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv
orcid.org/0000-0001-9339-2338
tenasand@gmail.com

ON THE QUESTION OF CONFESSIONAL IDENTIFICATION OF JEHOVAH'S WITNESSES

The article offers an analysis of three frequency settings present in the works of researchers and insiders regarding the solution to the issue of confessional identification of Jehovah's Witnesses. We are talking about their attribution either to cults (new religious movements), or to Christianity in general, or to Protestantism. The meaning of the conceptual construct "confessional identification" is preliminary clarified and a condensed presentation of Jehovah's Witnesses is offered. In the process of verifying the attitudes of prominent representatives of each of the positions regarding the confessional affiliation of Jehovah's Witnesses, the meaning of such key concepts as "cults", "sects", "new religious movements", "Christianity", "Protestantism", "marginal Protestantism" is revealed. In the context of analyzing the perception of Jehovah's Witnesses as Christians, the question of their self-identification is resolved. The position of Jehovah's Witnesses is highlighted, which is based on the assertion of their exclusive belonging to "true Christians" and, accordingly, rejection of the Christian world. The arguments of Christian orthodoxies are presented, who categorically reject the thesis about the uniqueness of Christianity of Jehovah's Witnesses. The author offers arguments in favor of Jehovah's Witnesses belonging to marginal Protestantism. Such arguments seem possible in the perspective of revealing genetic, theological and institutional factors.

Key words: Jehovah's Witnesses, confessional identification, cults, sects, new religious movements, Christianity, Protestantism, marginal Protestantism.

Вступ. У сучасному світовому релігієзнавстві досі дискусійним залишається питання конфесійної ідентифікації Свідків Єгови. Під конфесійною ідентифікацією розуміється встановлення співвіднесення якоїсь конфесії з певною релігійною традицією або її відгалуженням. Автори більшості досліджень, присвячених історії та віросповіданню Свідків Єгови, зазвичай уникали його розв'язання, обмежуючись або аксіоматичними твердженнями, або натяками на їхню належність до певного напряму християнської традиції. Однак ознайомлення з працями тих науковців, які докладно розглядали конфесійні особливості Свідків Єгови, дає змогу попередньо узагальнити про наявність трьох установок щодо розв'язання питання їхньої ідентифікації. Ідеться про належність цієї конфесії або до культів (нових релігійних рухів), або до християнства загалом, або до протестантизму. Звісно, слід зважати на аргументи за і проти кожної з декларованих позицій. При цьому можливими є варіативні розв'язання в межах згаданих трьох установок в інтервалі від навішування ярликів до усталеної самоідентифікації. Звідси випливає мета дослідження – проаналізувати кожну з наявних установок, відображених в інсайдерській та дослідницькій літературі й обґрунтувати власну пропозицію щодо вирішення питання конфесійної ідентифікації Свідків Єгови.

Принагідно потребує уточнення об'єкт дослідження. Ідентифікації підлягатиме конфесія Свідків Єгови. Така її назва була санкціонована в липні 1931 р. на міжнародному конгресі в Колумбусі (штат Огайо). Тим самим Свідки Єгови відокремилися від інших релігійних груп, які виникли внаслідок розколу руху Дослідників Біблії. У питаннях віросповідання й практики вони підпорядковуються авторитету «Товариства Вартової башти, Біблій і трактатів», яке під такою назвою було офіційно зареєстроване в Детройті (штат Мічиган) в січні 1919 р. У соціологічній літературі побутує сприйняття Товариства Вартової башти як збірної назви організації Свідків Єгови (див.: Beckford, 1975, p. 13).

Розпочну з демонстрації першої позиції, представленої в працях Я. К. Ван Баалена, Е. Хоукеми, У. Мартіна, Г. Керна, М. Інтровіньє, Дж. Кріссайдса, Р. Деріkбурга. Передусім варта уваги праця американського кальвіністського теолога Яна Карела Ван Баалена «Хаос культів: дослідження сучасних ізмів», у якій Свідки Єгови потрапляють до когорти нехристиянських культів, але мають християнські корені. Викладу їхніх історії та віровчення присвячено окремий розділ (Van Baalen, 1947, p. 166–199).

Американський кальвіністський теолог Ентоні Хоукема визнавав Свідків Єгови нехристиянською культовою системою. З огляду на це, симптоматичною видається назва його праці «Чотири основні культи: Християнська Наука, Свідки Єгови, мормонізм, адвентизм сьомого дня». Причому Е. Хоукема уналежнював Свідків Єгови до «культів, які виникають усередині протестантизму» (Hoekema, 1963b, p. 374). Щоправда у своїй праці він уникає визначення культу як такого, обмежуючись розгорнутим аналізом його п'яти узагальнених характеристик. До останніх Е. Хоукема зараховував: «1) позабібілійне джерело авторитету; 2) заперечення виправдання тільки благодаттю; 3) знецінювання Христа; 4) самовизначення як винятковой спільноти врятованих; 5) центральну роль в есхатологічній кульмінації історії» (Hoekema, 1963b, p. 378–379, 382, 385).

Зазначимо, що кальвіністський теолог також писав про властивий культам «різкий розрив з історичним християнством і його конфесіями» (Hoekema, 1963b, p. 374). Загалом, у нього вможливлюється сприйняття культу як типової релігійної організації, у якій є ознаки відходження від усталених структур християнської традиції.

До «царства культів» зводив Свідків Єгови американський теолог, баптист за віросповіданням Уолтер Мартін. Причому культом він уважав групу осіб, поєднаних довкола певної людини або її неправильного тлумачення Біблії. У. Мартін уважав, що «Свідки Єгови здебільшого є послідовниками тлумачень Чарльза Т. Рассела і Дж. Ф. Рутерфорда» (Martin, 1985, p. 11). В іншому місці тексту він обмовився про «культ, настільки явно нехристиянський, як Свідки Єгови» (Martin, 1985, p. 370). На ідентифікації Свідків Єгови як культу також наполягав американський лютеранський теолог Ґерберт Керн. Зокрема, він стверджував: «Організація Вартова Башта не є ревною і фундаменталістською християнською групою. Це радше нехристиянський культ, чиї переконання формуються його керівним органом» (Kern,

1995, p. 9). З огляду на твердження Я. К. Ван Баалена, Е. Хоукеми, У. Мартіна і Ґ. Керна, Свідків Єгови наділяють статусом «культу» через їх відмову від дотримування традиційних християнських доктрин.

Італійський соціолог Массімо Інтровіньє у своїх публікаціях зараховує Свідків Єгови до нових релігій християнського походження. Спираючись на свою класифікацію нових релігійних рухів, яку умовно можна назвати типологією чотирьох «ні», він уналежнює Свідків Єгови до типу рухів, найменш віддалених від історичного християнства (Introvigne, 1993, p. 32–38). Для М. Інтровіньє в основі такого типу нових релігійних рухів полягає установка «Церква – ні, Христос – так». Додамо, що чотири типи «нових релігій» можна розглядати як концентричні круги, які поступово відходять від християнського ядра.

Принагідно потребує уточнення понятійна конструкція «нові релігійні рухи». Ідеться про більш-менш організовані конфесійні об'єднання, які виникають у другій пол. XIX ст. й у своєму подальшому існуванні або виходять за межі традиційних віросповідань, або вдаються до їх істотних трансформацій. Варта уваги характеристика таких конфесійних об'єднань, подана англійським релігієзнавцем Дж. Кріссайдсом. Він стверджував: «Нові релігійні рухи (НРР), або на думку деяких, «культи», становлять собою напрочуд різноманітну групу. Деякі з них теологічно консервативні, інші радикально новаторські; одні прямують у далеке майбутнє, інші назад у далеке минуле: одні можуть дотримуватися якоїсь широкої релігійної традиції або змішувати кілька традицій; їхні підходи до моралі й етики часто мають мало спільного, а їхні релігійні практики й організації однаково еклектичні» (Chryssides, 2001, p. XII). До речі, Дж. Кріссайдс зараховує Свідків Єгови до нових релігійних рухів, які вийшли з протестантизму (Chryssides, 2001, p. 85).

У вітчизняному релігієзнавстві до ідентифікації Свідків Єгови як представників нових релігійних рухів схиляється Костянтин Мезенцев. У відповідному підрозділі «Географії релігій» він зараховує цю релігійну організацію до «основних західних культів (неохристиянських релігій)» (Павлов, Мезенцев, Любіцева, 1999, с. 156–157).

Наскільки доречними є спроби уналежнити Свідків Єгови до нових релігійних рухів? По-перше, слід зважати на аморфність самої понятійної конструкції «нові релігійні рухи». У релігієзнавчій літературі досі бракує її чіткого визначення, як, утім, і належного визначення поняття «культи». У більшості публікацій автори вдаються до описових характеристик «нових релігійних рухів» і «культів». Наприклад, англійська соціологиня Айлін Баркер констатує: «У суто практичних цілях цей термін слід розуміти як той, що належить до груп, рухів або організацій, які називають альтернативними релігіями, нетрадиційними релігіями, культами або сучасними сектами (Barker, 1989, p. 4). Відповідно, прихильники першої позиції наголошують на відходженні Свідків Єгови від форм історичного християнства, унаслідок якого начебто уможливлюється їх найменування «новою» конфесією.

Проте прихильники цієї конфесії категорично не погоджуються з таким найменуванням. Натомість вони дотримуються установки: «Свідки Єгови не намагаються запроваджувати нові доктрини, новий спосіб поклоніння, нову релігію. Замість цього їхня сучасна історія відображає свідомі зусилля з навчання тому, що міститься в Біблії, натхненному Слові Божому» (Jehovah's Witnesses – Proclaimers of God's Kingdom, 1993, c. 120). Щоправда, на сторінках журналу «Вартова башта» неодноразово трапляється ідентифікація вчення Свідків Єгови як «нової релігії» в значенні тієї, що оновлює людину, змінює її життя на краще.

По-друге, представники нових релігійних рухів зазвичай поривають із цінностями тієї традиції, з арсеналу якої вони черпають свої, хоч і модифіковані, ідеї та уявлення. Точніше, ідеться про їх претензії на повний розрив з попередньою традицією або про її радикальну оптимізацію. У будь-якому разі адепти більшості нових релігійних рухів усіляко наголошують на своїй унікальності й неузгодженості з основоположеннями якоїсь релігійної традиції. Тим самим у багатьох дослідників з'являється спокуса уналежнювати Свідків Єгови до розряду «нових сект». Наприклад, французький соціолог Режі Дерікбур виокремлював сім характеристик, наявність яких дає змогу стверджувати про належність Свідків Єгови до сектантського руху. Ідеться про есхатологізм, міленаризм, утопічність, добровільне членство, елітарність, войовничість і радикалізм. (Dericquebourg,

1981, p. 125–132). Такі характеристики придатні для опису більшості нових релігійних рухів. Однак слід визнати проблематичними твердження про розрив Свідків Єгови з материнською Церквою. Зауважу, що ця релігійна організація виникає як група дослідників біблійних текстів, які прагнули їх зрозуміти й керуватися ними в повсякденному житті. Усе-таки варто погодитися з твердженням Арно Бланшара: «Мета Рассела і його послідовників – не створити новий релігійний рух, а просто поширити Біблію і зробити відомим її особливе прочитання» (Blanchard, 2006, p. 42).

Крім того, у релігієзнавчій та соціологічній літературі слово «секта» часто-густо вживається з образливим відтінком для позначення такої конфесійної меншини, яка перебуває в конфронтації з більшістю дійсних релігійних організацій. Тоді це слово набуває вибіркового полемічного значення, доволі помітного в публікаціях представників домінантних християнських церков.

Тим самим уможливлюється позиція тих дослідників, які наполягають на ідентифікації Свідків Єгови як християнських сектантів або просто сектантів. Зокрема, для американського баптистського проповідника Соммерфілда Вімбіша це «ворожа Слову Божому секта» (Вімбіш, 1958, с. 5). Польський католицький теолог Пйотр Йордан Слівінський зараховує Свідків Єгови до «різних сект християнського походження» (Слівінський, 1999, с. 47). Водночас він не визнавав їхню оригінальну християнську ідентичність.

У колах соціологів також домінує сприйняття Свідків Єгови як християнських сектантів або власне християн. Наприклад, американські соціологи Родні Старк і Лоуренс Яннаконе визначають Свідків Єгови як «християнську секту» (Stark & Iannaccone, 1997, p. 142).

Звісно, слід зважати на самоідентифікацію послідовників Товариства Вартової Башти як питомих християн. З огляду на це, варте уваги свідчення канадської антропологині, колишньої активістки Товариства Вартової Башти Хізер Деніз Боттінг. Вона стверджувала: «Назва “християнин” по праву належить тільки Свідкам Єгови, згідно з їхніми переконаннями, тому що християнське зібрання під керівництвом Христа – це сучасний “народ” Свідків Єгови» (Botting, 1984, p. 5).

Принагідно потребує уточнення семантика поняття «християнство». Ідеться про оформлену у варіативних напрямах, течіях й організаціях систему вірувань, цінностей і практик, в основі яких лежать проповіді Ісуса Христа та їхні подальші теологічні концептуалізації. У такому разі Свідки Єгови причетні до християн як таких.

Однак вони не вважають себе належними до «християнського світу». Натомість Свідки Єгови визнають себе «істинними» християнами. Наприклад, в одній із публікацій «Вартової башти» стверджується: «.. і правдиві християни є щасливі, тому що вони називаються християнські Свідки Єгови, оголошуючи Його ім’я у 200 країнах, навіть до кінців землі». (Любителі Божого Ім’я, 1969, с. 90). Між іншим, у публікаціях Товариства Вартової башти частотним аргументом на користь ідентифікації Свідків Єгови як християн слід визнати наголос на їх біблійній вкоріненості. Зокрема, в одному із журналів «Пробудись!» можна знайти імперативне твердження: «Свідки Єгови – християни, бо їхні вчення ґрунтуються на Біблії. Однак вони не є протестантами, католиками чи православними, оскільки деякі вчення цих релігій небіблійні» (Запитання, які часто ставлять люди, 2010, с. 6). Крім того, Свідки Єгови дотримуються установки, згідно з якою справжнє християнство кануло в Лету разом з останнім з апостолів. Тривалий час воно зазнавало деградації, аж поки Чарльз Тейз Рассел в 1870-х рр. не започаткував Товариство Вартової Башти. Звідси випливає претензія Свідків Єгови на статус справжніх християн. У такому разі послідовники Товариства Вартової башти не вважають себе належними до «загальновизнаного християнства», або до «християнського світу». В одному з випусків «Вартової башти» сказано: «До загальновизнаного християнства належать релігії, які стверджують, що є християнськими, але які не вчать людей поклонятися Єгові відповідно до його норм» (Залишайтеся вірними під час «великого лиха», 2019, с. 19).

На особливу увагу заслуговують свідчення віровідступників. Насамперед згадаю про канадського історика Джеймса Пентона. Колишній активіст Товариства Вартової башти не сумнівався в належності Свідків Єгови до християн. Д. Пентон писав про «значний християнський сектантський рух» і про «спільноту,

яка представляє собою одну з найзначніших християнських сект, що розвинулася в Америці й стала всесвітнім рухом» (Penton, 1985, p. 3, 253). Також варте уваги свідчення американського місіонера, колишнього члена Керівної ради Свідків Єгови Раймонда Франца. Він писав: «..хоч би якими іменами нас не називали люди, це не має значення для нас; ми не називаємось жодним іншим ім'ям, крім «єдиного імені, даного під небом і для людей – Ісуса Христа. Ми називаємо себе просто Християнами й не зводимо перепони, щоб відокремити від нас тих, хто вірить у наріжний камінь нашої споруди, згаданий Павлом: «Христос помер за гріхи наші, за Писанням»; а ті, для кого така позиція є недостатньо повною, не мають права називатися Християнами» (Franz, 2002, p. VII).

Не дивно, що претензія Свідків Єгови на статус справжніх християн викликає шквал критики з боку представників домінантних християнських церков. На властивій текстам Свідкам Єгови антихристиянській мотивації наполягав кальвіністський теолог Е. Хоукема. Прикметним видається його узагальнення: «Отже, стверджується, що всі християнські групи за межами їхнього кола перебувають у пітьмі, незалежно від того, наскільки вони старанно вивчають Священне Писання; мовиться, що тільки Свідки Єгови ходять у світлі, оскільки їхній «помазаний клас» є Божим каналом освячення для всіх людей на землі» (Hoekema, 1963a, p. 35). В іншому місці тексту він наголошував: «Відношення Свідків Єгови до християнської церкви загалом настільки є фанатичним, що здається майже неймовірним. Тільки вони, Свідки Єгови, є істинним народом Бога; всі інші – послідовники диявола» (Hoekema, 1963a, p. 77). Також згадаю про інвективи польських католицьких теологів Войцеха Ганца і Теодора Ленкевича. Вони стверджують: «З аналізу усієї доктрини Свідків Єгови недвозначно випливає, що їх не можна зараховувати до християнських спільнот» (Ганц, Ленкевич, 1994, с. 43).

Більшість авторів, які негативно налаштовані до «нехристиянського» руху Свідків Єгови, зважає на принципову несумісність їх доктрин із доктринами історичних форм християнства. Критиці зазвичай піддають властиві послідовникам «Товариства Вартової вежі» антитринітаризм, невизнавання божественності Христа і Святого Духа, заперечення тілесного воскресіння Ісуса Христа, неприйняття безсмертя душі, відмова від шанування хреста та інших зображень. Такого кшталту віросповідні положення Свідків Єгови ортодокси сприймають як серйозні відхилення від форм церковного християнства. Однак Свідки Єгови у своїх публікаціях переконані в тому, що вони повернули християнству його первинне віровчення, яке, своєю чергою, зазнавало спотворення з боку традиційних церковних структур.

Третю позицію в питанні розв'язання конфесійної ідентифікації Свідків Єгови представляють ті дослідники, які наголошують на протестантській детермінанті. Така позиція виявляється доволі частотною в представників світового релігієзнавства. Наприклад, у томі VII авторитетної «Енциклопедії релігій» стверджується про Свідків Єгови як про «сектантську протестантську групу, засновану в кінці XIX століття» (Weddle, 2005, p. 4820).

Інші приклади. Джеймс Пентон у праці «Апокаліпсис відкладається» узагальнював: «Свідки Єгови виросли з релігійного середовища американського протестантизму кінця XIX століття. Хоча вони можуть здаватися помітно відмінними від основних протестантів і відкидати деякі центральні доктрини великих церков, насправді вони є специфічно американськими спадкоємцями адвентизму, пророчих рухів британського й американського євангелізму XIX століття, методизму й міленаризму як англіканства сімнадцятого століття, так й англійського протестантського нонконформізму» (Penton, 1985, p. 13). Зауважу, що канадський історик вказував на віросповідні витоки Свідків Єгови, цілковито пов'язуючи їх з напрямами протестантизму. Американський філософ Стівен Браун уналежнює Свідків Єгови до «протестантського релігійного плавильного котла в Сполучених Штатах» (Brown, 2009, p. 11). Французький філософ Мішель Малерб стверджував про належність Свідків Єгови до протестантизму, точніше, до його «некласифікованих маргінальних рухів» (Malherbe, 1994, p. 50).

У колах вітчизняних релігієзнавців ідентифікація Свідків Єгови як представників саме пізнього протестантизму набуває статусу своєрідної аксіоми. Такої позиції дотримуються Вікторія Любащенко, Сергій Головащенко,

Петро Яроцький, Анатолій Денисенко. Зокрема, В. Любащенко містить *єговізм* [правопис авторки – *О. С.*] до течій пізнього протестантизму (Любащенко, 1995, с. 8). Для С. Головащенка Свідки Єгови – це «одна з найпізніших течій у протестантизмі» (Головащенко, 1999, с. 207). П. Яроцький зараховує Свідків Єгови до течій пізнього протестантизму (Яроцький, 2006, с. 179, 181) або до «протестантських церков» (Яроцький, 2008, с. 420, 428). Він же обмовляється про цілковите дотримування Свідками Єгови принципу Sola Scriptura і про половинчасте сприйняття ними принципів sola fide та sola gratia. Також київський релігієзнавець докладно розбирає їх учення про Бога, людину й спасіння. В остаточному підсумку П. Яроцький узагальнює, що Свідки Єгови «дійсно мають підстави не вважати себе протестантською течією, а окремою унікальною християнською релігією» (Яроцький, 2008, с. 421).

Питання ідентифікації Свідків Єгови також торкається А. Денисенко. Зокрема, Свідків *Ієгови* [правопис автора – *О. С.*] та мормонів він зараховує до релігійних груп, які перебувають «дещо відособлено від офіційно визнаного й традиційного (з погляду догматики) протестантизму» (Денисенко, 2018, с. 282). При цьому А. Денисенко наполягав на потребі враховувати суто генетичний і доктринальний чинники. На його думку, «якщо розглядати їх у контексті історичного становлення, зваживши на протестантське коріння їх походження, то їх, безперечно, можна називати протестантськими течіями. Проте дослідження їх віровчення крізь призму теології перешкоджає уналежнювати їх до протестантів» (Денисенко, 2018, с. 282).

Самі Свідки Єгови категорично відкидають усілякі спроби їх ідентифікації як протестантів. З огляду на це, варта уваги їхня мотивація подібного несприйняття, яку можна знайти в одному з випусків «Вартової башти». По-перше, Свідки Єгови не визнають властиві протестантським конфесіям учення про Трійцю, пекло й безсмертя душі, бо вони «не лише суперечать Біблії, а й спотворюють правду про Бога» (Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія? 2009, с. 19). По-друге, Свідки Єгови «не бажають висловлювати якийсь протест, а прагнуть поширювати біблійне знання» (Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія? 2009, с. 19). По-третє, Свідки Єгови «залишаються об'єднаним всесвітнім братством, тоді як протестантизм розколовся на сотні конфесій» (Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія? 2009, с. 19). До того ж прихильники Товариства Вартової башти закидають протестантам у їхній прив'язаності до цінностей мирського життя. На їхню думку, «протестантизм зі своїми численними конфесіями осквернив себе комерційними й політичними звабами світу навіть більше, ніж його старша сестра в особі римського католицизму. Так, Єгова потурбується про те, щоб весь християнський світ було знищено» (Jehovah Unsheathes His Sword! 1988, p. 21).

Зауважу, що перший контраргумент видається свідченням властивого Свідкам Єгови виразного конфесіоцентризму. Ідеться, зокрема, про їх категоричну відмову від начебто «спотворених» в історії тринітарних форм протестантизму. Однак до обсягу класифікаційного осередку «протестантизм» також входять такі антитринітарні конфесії, як мормони та п'ятдесятники-унітарії.

З іншого боку, прихильники тих протестантських конфесій, які визнають Трійцю, пекло й безсмертя душі, також не бажають бачити у своїх лавах теократичне Товариство Вартової башти. Тому більшість протестантських авторів не тільки не визнає Свідків Єгови своїми, а й уважає їх тими, хто спотворив дух оновленої Реформацією християнської традиції. Наприклад, баптистський проповідник С. Вімбіш писав: «Ніколи ще в історії християнства не було такого фальшування та ґвалтування Слова Божого, такого диявольського перекручування істини Божої, як це робиться цими так званими Свідками Єгови» (Вімбіш, 1958, с. 9). Додамо, що більшість протестантських теологів уважають упередженим «Переклад Нового світу Священного Писання», санкціонованого Товариством Вартової башти. Крім того, слід зважати на принципові розбіжності Свідків Єгови з традиційними протестантами щодо Трійці, особи Ісуса Христа, сприйняття пекла й ставлення до свят.

Далі, з огляду на тексти «Вартової башти», слово «протест» Свідки Єгови вважають пов'язаним зі Шпеєрською протестацією 1529 р. Тому для них протестанти є позначенням послідовників Мартіна Лютера. В одному

з випусків «Вартової башти» сказано: «З того часу ця назва поширилась на всіх, хто підтримував принципи та ідеї Реформації» (Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія? 2009, с. 19). Звісно, що Свідки Єгови не вважають Реформацію сакральною подією і тим паче визначальною подією в історії християнства. Утім, таке розуміння слова «протестант» є тільки однією з версій його походження.

З іншого боку, у своїх публікаціях Свідки Єгови також вдаються до «народної етимології», в основі якої – походження слова «протестант» від слова «протест». Ідеться про «протест» проти чогось або когось. У згаданій вище статті «Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія?» вони наголошують на несприйнятті протесту в значенні «заперечення» чи «незгоди з чимось». Тому в їхніх журналах можна знайти публікації, у яких Свідки Єгови протестують проти дискримінації членів своєї організації. Для прикладу згадаю про буклет «Народе Франції, тебе ошукують!» (січень 1999 р.), у якому стверджується: «250 000 Свідків Єгови та їхніх приятелів, які живуть у Франції, *протестують* проти того, як нечесно їхню християнську релігію, що існує у Франції з 1900 року, стали, починаючи з 1995 року, прирівнювати до небезпечних сект... *Протестують* проти постійного цькування, жертвою якого вони стали» (Свідки у Франції звертаються до громадськості, 1999, с. 9). Принагідно зауважимо, що Товариство Вартової башти відкидає будь-який компроміс з політичними системами з питань мілітаризму й патріотизму. Саме тому Свідків Єгови можна назвати свого роду протестною релігійною організацією. Інакше кажучи, у їхніх публікаціях має місце семантичне перекривання двох версій походження слова «протестант».

Зрештою, прибічники Товариства Вартової башти претендують на статус єдиної універсальної організації на противагу численним інституціональним осередкам протестантизму. Зауважимо, що Товариство Вартової башти претендує на статус саме такої організації, яка надає вірянам «правдиві знання». Словами Д. Бекфорда, «.. свідки Єгови стверджують, що тільки організація Товариства Вартової башти задовольняє всі біблійні критерії «істинної релігії» (Beckford, 1975, p. 108). Звісно, їхня претензія на статус єдиної релігійної організації унеможливлює належну конфесійну самоідентифікацію.

Якщо вдаватися до релігієзнавчої експертизи щодо виявлення місця Свідків Єгови серед конфесійного різноманіття, то доречним видається їх входження до маргінального протестантизму. До цієї групи належать ті конфесії, які вийшли з лона протестантизму, але за своїми доктринальними положеннями значно відійшли від відповідних положень материнського напряму. Інакше кажучи, Свідки Єгови опинилися на узбіччі протестантського й загалом християнського світу. Певною мірою можна погодитися з думкою англійського соціолога Алана Олдріджа: «Секта Свідків Єгови посідає своє місце на далекому фланзі вкрай консервативного протестантизму, як і мормони» (Aldridge, 2000, p. 165). Щоправда Товариство Вартової башти в історичному поступі XX ст. вже позбавилося сектантських рис, набуваючи статусу деномінації.

Те, що Свідки Єгови опинилися на маргінесі протестантського світу, аж ніяк не означає, що вони остаточно поривають із цим напрямом християнства. Про близькість цієї релігійної організації до протестантизму можна стверджувати, якщо брати до уваги генетичний і теологічний чинники.

Незважаючи на декларовану Свідками Єгови самоідентифікацію як «істинних християн», все-таки доречно визнати їх генетичний зв'язок з американським протестантизмом другої пол. XIX ст. Принаймні не варто відкидати вплив адвентизму на формування віросповідних принципів Свідків Єгови й на погляди їх ідейного натхненника Ч. Т. Рассела. На думку Е. Хоукеми, «в адвентистів, Рассел, очевидно, запозичив такі доктрини, як щезання душі після смерті, знищення нечестивих, заперечення вогняного пекла й видозмінену форму судового слідства» (Hoekema, 1963a, p. 10). Звісно, можна натрапити на деякі доктринальні схожості віросповідання Свідків Єгови й інших напрямів протестантизму. Не кажучи вже про виявлення міри їхньої доктринальної унікальності. Але це вже тема для іншого дослідження. Загалом, Д. Пентон слушно відзначав: «Насправді, у їхній доктринальній системі дуже мало того, що виходить за межі широкої англо-американської протестантської традиції..» (Penton, 1985, p. 13). У будь-якому разі

генетичний і теологічний чинники дають змогу стверджувати про близькість Свідків Єгови до протестантизму.

Крім того, варто відзначити подібність теологічних доктрин Товариства Вартової башти з установками основоположних принципів протестантизму. Точніше, Свідки Єгови у питаннях віри й практики цілковито покладаються на авторитет Біблії як Слова Божого (sola Scriptura). А. Олдрідж слушно зауважив: «Неможливо стати Свідком Єгови без глибокого вивчення Біблії, як її тлумачить Товариство Вартової башти, Біблій і трактатів» (Aldridge, 2000, p. 42). До речі, Свідки Єгови погоджуються з установками історичних протестантських інституцій у питанні форми й структури біблійного канону. Інакше кажучи, Біблія для них – це 66 книг стандартної протестантської версії. З огляду на це, згадаємо слушне зауваження Е. Хоукеми: «Sola Scriptura повинна залишатися девізом кожної справді протестантської церкви» (Hoekema, 1963b, p. 379).

Далі в основі їхньої теології лежить концепція спасіння тільки однією вірою (sola fide) з поправкою, зробленою апостолом Яковом про справи, необхідні для віри. Ідеться, зокрема, про практики євангелізації, спрямовані на поширення біблійних знань. Також Свідки Єгови дотримуються вчення про solus Christus, з поправкою про обов'язковість віри в Ісуса як Сина Божого, але не віри в Христа як Бога. Зрештою, Свідки Єгови виявляються ревними прихильниками реалізації принципу soli Deo gloria (тільки одному Богу слава). Саме єдиний Бог через недооцінену благодать дарує спасіння кожному, хто вірою у викупну жертву Ісуса змінює своє життя й охрещується (натяк на sola gratia). Звісно, у теологічних концепціях Свідків Єгови слід ураховувати суттєві обмовки. Однак вони аж ніяк не свідчать про унікальний статус їхніх доктрин. Можна погодитися з думкою Д. Пентона: «Якщо вони багато в чому унікальні – а вони, безперечно, унікальні – то це просто через особливі теологічні комбінації і перестановки їхніх доктрин, а не через їхню новизну» (Penton, 1985, p. 13).

Якщо ж брати до уваги інституційну ідентифікацію Товариства Вартової башти, то слід визнати їхню разючу схожість з певними організаціями американського протестантизму. Принаймні Свідки Єгови набувають організаційного оформлення по мірі відокремлення від кількох груп незалежних Дослідників Біблії в липні 1931 р. Нині структура Свідків Єгови виділяється централізованим і дещо строкатим характером (Керівна Рада → Товариство Вартової Башти → зони → філії → області → райони → збори). Д. Пентон писав про «цибулинну форму управління Свідків Єгови, майже точну копію системи тоталітаристів» (Penton, 1985, p. 6). Проте у своєму функціонуванні їхні інституційні осередки не мають суттєвих розбіжностей з відповідними осередками американського протестантизму.

Також зауважмо на відсутності організаційної єдності в протестантському світі. Так, можна стверджувати про наявність різних інституційних форм від сектантських груп до церков. З огляду на це, організація Свідків Єгови відповідає соціологічним характеристикам деномінації. Зазвичай до таких характеристик належать: значна міра централізації та ієрархічний принцип управління; чітка інституційна структура; відсутність поділу на священнослужителів і мирян; постійне членство; контроль над дотриманням вірянами моральних норм; установка на персональну унікальність, яка врівноважується відкритістю для неофітів. Товариство Вартової башти можна зарахувати до конгрегаціоналістської моделі організації управління деномінацією, доволі частотної серед протестантських об'єднань.

Отже, верифікація Свідків Єгови щодо їх походження, теологічних доктрин та інституційних ознак дає змогу стверджувати про їх належність до маргінального протестантизму.

Список використаних джерел:

Вімбіш, Дж. С. (1958). Що таке «Свідки Єгови?». The Gospel Press, Саскатун, Канада, 32 с.

Ганц, В., Ленкевич Т. (1994). Свідки Єгови: апостоли чи зайди? (Ю. Антоняк, пер. з пол.). Львів : Свічадо, 48 с.

Головащенко, С. (1999). Історія християнства. Курс лекцій. Київ :Либідь, 352 с.

Денисенко, А. В. (2018). Протестантизм. Релігієзнавство : навчальний посібник. Київ, Дух і Літера. С. 270–286.

Залишайтеся вірними під час «великого лиха» (2019). *Вартова башта*, жовтень. С. 14–19.

Запитання, які часто ставлять люди (2010). *Пробудись!* Серпень. С. 6–7.

Любащенко, В. (1995). Історія протестантизму в Україні : Курс лекцій. Львів : «Просвіта». 350 с.

Любителі Божого Ім'я (1969). *Вартова Башта*. 1 червня. С. 90–94.

Павлов, С. В., Мезенцев, К. В., Любіцева, О. А. (1999). Географія релігій. Київ : «АртЕк». 504 с.

Свідки у Франції звертаються до громадськості (1999). *Вартова башта,* 1 серпня. С. 9.

Слівінський, П. Й. (1999). Релігійний вінегрет: Кілька слів про нові релігійні і парарелігійні форми (Г. Теодорович, пер з пол.). Львів : Свічадо. 120 с.

Чи Свідки Єгови – це протестантська релігія? (2009). *Вартова башта.* 1 листопада. С. 19.

Яроцький, П. Л. (2006). Протестантизм як предмет релігієзнавчого дослідження. Академічне релігієзнавство України. Історія і сьогодення. Київ : УАР. С. 171–187.

Яроцький, П. Л. (2008). Свідки Єгови. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. 2-е видання. Том 6. Пізній протестантизм в Україні (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови). Київ-Дрогобич : Сурма С. С. 416–616.

Aldridge, A. (2000). Religion in the contemporary world: a sociological introduction. Cambridge, UK: Polity Press; Malden, MA: Blackwell Publishers. 232 p.

Barker, E. (1989). New Religions Movements: A Practical Introduction. London: H.M. Stationery Office. XII, 234 p.

Beckford, J. A. (1975). The Trumpet of Prophecy: A sociological study of Jehovah's Witnesses. Oxford: Blackwell. XII, 244 p.

Blanchard, A. (2006). Le monde jéhoviste des imprimés. *Archives de sciences sociales des religions.* 134 (avril – juin), p. 37–62.

Botting, H. D. (1984). The Orwellian world of Jehovah's Witnesses. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press. XXXIV, 213 p.

Brown, S. F. (2009). Protestantism. New York: Chelsea House Publishers, 144 p.

Chryssides, G. D. (2001). Historical dictionary of new religious movements. Lanham, Md., Scarecrow Press, XXXI, 515 p.

Dericquebourg, R. (1981). La place des Témoins de Jéhovah dans les groupes sectaires d'après leurs écrits officiels. Note de sociologie religieuse. *Mélanges de science religieuse.* Vol. XXXVIII (2). P. 125–132.

Franz, R. (2002). Crisis of conscience. 4th edition. Atlanta, Commentary Press, VII, 438 p.

Hoekema, A. (1963a). Jehovahs Witnesses. Grand Rapids: Eerdmans, Michigan, 147 p.

Hoekema, A. (1963b). The four major cults: Christian Science, Jehovah's Witnesses, Mormonism, Seventh-Day Adventism. Grand Rapids, Eerdmans, Michigan, XIV, 447 p.

Introvigne, M. (1993). La questione della nuova religiosità. *Cristianità*. Piacenza, P. 32–38.

Jehovah Unsheathes His Sword! (1988). *The Watchtower.* September 15. P. 16–21.

Jehovah's Witnesses – Proclaimers of God's Kingdom (1993). Brooklyn NY, Watchtower Bible and Tract Society of New York, 750 p.

Kern, H. (1995). Jehovah's Witnesses. St. Louis. MO, Concordia Pub. 60 p.

Malherbe, M. (1994). Les religions de l'humanité. Paris: Critérion, 655 p.

Martin, W. (1985). The kingdom of the cults. Minneapolis, Minn., Bethany House Publishers, 544 p.

Penton, M. J. (1985). Apocalypse delayed: the story of Jehovah's Witnesses. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press, XVII, 400 p.

Stark, R. & Iannaccone, L. (1997). Why Jehovah's Witnesses Grow so Rapidly: A Theoretical Application. *Journal of Contemporary Religion*. Volume 12, Issue 2, P. 133–157.

Van Baalen, J. K. (1947). The chaos of cults: a study in present-day isms. Sixth edition. Michigan, Grand Rapids, 280 p.

Weddle, D. L. (2005). Jehovah's Witnesses. Encyclopedia of religion (L. Jones, editor in chief). Second edition. Vol. 7. Macmillan Reference USA, P. 4820–4824.

References:

Wimbish, D. S. (1958). Shcho take "Svidky Jiegovy?" [What is a Jehovah's Witness?]. The Gospel Press, Saskatun, Canada [in Ukrainian].

Hanz, W., Lenkiewicz, T. (1994). Svidky Jiegovy: apostoly chy zajdy? [Jehovah's Witnesses: apostles or intruders]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

Golovashchenko, S. (1999). Istoryja khristianstva: Kurs lektsij [History of Christianity: Lectures]. Kyiv, Lybid [in Ukrainian].

Denysenko, A. (2018). Protestantizm. Religijeznavstvo: navchalnij posibnik [Protestantism. Religious Studies: teaching manual]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].

Zalyshajtesjia virnymy pid chas “velykogo lyha”. (2019). *Vartova bashta*. Jovten’. [Stay Faithful Through the «Great Tribulation»]. *The Watchtower*. October [in Ukrainian].

Zapytannja, jaki chasto stavliat’ liydy (2010). *Probudys’.* Serpen’. [Frequently Asked Questions]. *Awake!* August [in Ukrainian].

Lyubashchenko, V. (1995). Istoryja protestantizmu v Ukrajini. [History of Protestantism in Ukraine]. Lviv, Prosvita [in Ukrainian].

Lyubyteli Bozhogo Imja (1969). *Vartova bashta*. 1 Chervnya. [Lovers of God’s Name]. [*The Watchtower*. 1 June] [in Ukrainian].

Pavlov, S., Mezentsev, K., Lyubizeva, O. (1999). Geografija religij [Geography of religions]. Kyiv, ArtEk [in Ukrainian].

Svidky u Frantsii zvertajut’sia do gromads’kosty [Witnesses in France appeal to the public]. (1999). *Vartova bashta*. 1 Serpen’. *The Watchtower*. August 1 [in Ukrainian].

Sliwinski, P. J. (1999). Religijnyj vinegret: Kil’ka sliv pro novi religijni i parareligijni formy [Religious vinaigrette: a few words about new religious and parareligious forms]. Lviv, Svichado [in Ukrainian].

Chy Svidky Jiegovy – tse protestants’ka religija? (2009). *Vartova bashta*. 1 Lystopada. [Are Jehovah's Witnesses a Protestant religion?]. [*The Watchtower.* Nowember 1] [in Ukrainian].

Yarotskyi, P. (2006). Protestantizm jak predmet religijeznavchogo doslidjennia. Akademichne religijeznavstvo v Ukrajini. Istoryja i siogodennia [Protestantism as a subject of religious studies. Academic religious studies of Ukraine. History and the present]. Kyiv, UAR [in Ukrainian].

Yarotskyi, P. (2008). Svidky Jiegovy. Istoryja religiji v Ukrajini u 10 t. Tom 6. Piznij protestantizm v Ukrajini (pjatydesjatnyky, adventysty, Svidky Jiegovy). [History of religion in Ukraine in the 10th volumes. Volum 6. Late Protestantism in Ukraine (Pentecostals, Adventists, Jehovah’s Witnesses)]. Kyiv-Drogobych: Surma S. [in Ukrainian].

Aldridge, A. (2000). Religion in the contemporary world: a sociological introduction. Cambridge, UK: Polity Press; Malden, MA: Blackwell Publishers

Barker, E. (1989). New Religions Movements: A Practical Introduction. London: H.M. Stationery Office.

Beckford, J. A. (1975). The Trumpet of Prophecy: A Sociological Study of Jehovah’s Witnesses. Oxford: Blackwell.

Blanchard, A. (2006). Le monde jéhoviste des imprimés. *Archives de sciences sociales des religions.* [The Jehovist world of print. Archives of the Social Sciences and Religions]. 134 (avril – juin). P. 37–62 [in French]

Botting, H. D. (1984). The Orwellian world of Jehovah’s Witnesses. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press.

Brown, S. F. (2009). Protestantism. New York: Chelsea House Publishers,

Chryssides, G. D. (2001). Historical dictionary of new religious movements. Lanham, Md.: Scarecrow Press,

Dericquebourg, R. (1981). La place des Témoins de Jéhovah dans les groupes sectaires d’après leurs écrits officiels. Note de sociologie religieuse. [The place of Jehovah’s Witnesses in sectarian groups according to their official writings. Note on religious sociology]. *Mélanges de science religieuse.* Vol. XXXVIII (2). P. 125–132 [in French].

Franz, R. (2002). Crisis of conscience. 4th edition. Atlanta: Commentary Press,

Hoekema, A. (1963a). Jehovahs Witnesses. Grand Rapids: Eerdmans, Michigan,

Hoekema, A. (1963b). The four major cults: Christian Science, Jehovah’s Witnesses, Mormonism, Seventh-Day Adventism. Grand Rapids: Eerdmans, Michigan,

Introvigne, M. (1993). La questione della nuova religiosità. [The question of the new religiosity]. *Cristianità*. Piacenza, P. 32–38 [in Italian].

Jehovah Unsheathes His Sword! (1988). *The Watchtower*. September 15. P. 16–1.

Jehovah’s Witnesses – Proclaimers of God’s Kingdom (1993). Brooklyn NY, Watchtower Bible and Tract Society of New York.

Kern, H. (1995). Jehovah’s Witnesses. St. Louis, MO: Concordia Pub.

Malherbe, M. (1994). Les religions de l’humanité. [Religions of humanity]. Paris: Critérion [in French].

Martin, W. (1985). The kingdom of the cults. Minneapolis, Minn.: Bethany House Publishers.

Penton, M. J. (1985). Apocalypse delayed: the story of Jehovah’s Witnesses. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press,

Stark, R. & Iannaccone, L. (1997). Why Jehovah’s Witnesses grow so rapidly: a theoretical application. *Journal of Contemporary Religion*. Volume 12, Issue 2, P. 133–157.

Van Baalen, J. K. (1947). The chaos of cults: a study in present-day isms. Sixth edition. Michigan: Grand Rapids.

Weddle, D. L. (2005). Jehovah’s Witnesses. Encyclopedia of religion (L. Jones, editor in chief). Second edition. Vol. 7. Macmillan Reference USA, 2005. P. 4820–4824.